

DE PARADOX VAN HET NEDERLANDSE WATERBEHEER

IJZERSTERKE SECTORALE INSTITUTIES, MAAR STEEDS AFHANKELIJKER VAN EEN GOED OMGEVINGSBELEID

Sander Meijerink*

■ Het OECD-rapport ‘Water governance in the Netherlands: Fit for the future?’ (OECD, 2014) presenteert de resultaten van een evaluatie van de water governance in Nederland. Pakweg 8 jaar na de afronding van de dialoog die voor deze evaluatie is gevoerd met allerhande deskundigen en betrokkenen bij het Nederlandse waterbeheer, is het zinvol om te bezien of we er in slagen de water governance te verbeteren en wat de nieuwe uitdagingen zijn om onze water governance toekomstbestendig te maken. Hoewel het OECD-rapport uit 2014 tal van aanbevelingen bevat, is de belangrijkste conclusie dat de water governance in Nederland van hoog niveau is. Het lijvige rapport biedt behalve een evaluatie, ook een heel mooi overzicht van de fijnmazige instituties die in de loop van de tijd zijn ontwikkeld om ons land bewoonbaar en leefbaar te maken en houden.

Het Nederlandse waterbeheer is weliswaar complex, maar deze complexe organisatie is waarschijnlijk nodig om de complexe vraagstukken in het waterbeheer te kunnen oplossen. Onderzoek naar het waterbeheer in andere landen laat bovendien zien dat waterbeheer eigenlijk overal complex is. Altijd is sprake van een fragmentatie van taken en bevoegdheden over verschillende bestuurslagen, beleidssectoren en tussen algemene overheidsbesturen en functionele stroomgebiedsorganisaties (Meijerink en Huitema, 2014). Om de vraag naar de toekomstbestendigheid van de Nederlandse water governance te beantwoorden zal in deze bijdrage allereerst kort worden ingegaan op drie belangrijke lange termijn uitdagingen voor het Nederlandse waterbeheer: (1) waterveiligheid en de aanpassing aan een stijgende zeespiegel en hogere piekafvoeren van onze grote rivieren, (2) de aanpassing aan periodes van droogte en de omgang met waterschaarste, en (3) de verbetering van de waterkwaliteit en ecologie van watersystemen en het bereiken van de doelstellingen van de Europese Kaderrichtlijn Water. Deze opgaven kwamen alle drie al aan de orde in het OECD-rapport, maar de urgentie is sinds het verschijnen er van alleen maar toegenomen. Vervolgens zal worden betoogd dat het fundament van de Nederlandse water governance, het functionele

waterschapsbestuur, samen met de instituties van het Deltaprogramma een belangrijke bijdrage leveren aan het vermogen van ons land om zich aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering. Tenslotte zal worden beargumenteerd dat waterbeheerders, ondanks deze sterke sectorale instituties, voor het bereiken van hun doelen meer dan ooit afhankelijk zijn geworden van andere beleidsdomeinen, zoals de ruimtelijke ordening en het landbouwbeleid. Het adaptieve vermogen en succes van het Nederlandse waterbeheer is daarom afhankelijk van het vermogen om intersectorale afstemming te realiseren. Alleen dan kunnen de transitie van ‘peil volgt functie’ naar ‘functie volgt peil’ en een ‘waterlijke ordening’ (het principe van water als een belangrijk ordenend principe) worden gerealiseerd.

De belangrijkste uitdagingen

Waterveiligheid was, is en blijft de belangrijkste uitdaging in het Nederlandse waterbeheer. De scenario's voor zeespiegelstijging en de piekafvoeren van onze rivieren laten zien dat deze uitdaging groot is. Hoe groot weten we niet precies, dus we moeten ons met behulp van scenario planning en methodieken zoals de ‘Dynamic Adaptive Policy Pathways’ benadering voorbereiden op verschillende mogelijke toekomst

* Sander Meijerink, Hoogleraar water governance, Radboud Universiteit.

(Haasnoot et al., 2003) . In al die scenario's spelen behalve technologie, ruimte en ruimtelijke ordening een belangrijke rol (Haasnoot et al. 2019). Gaan we nieuwe eilanden aanleggen voor de kust, gaan we dijken verhogen of gaan we, in een extreem scenario, zelfs stukken land opgeven en onze economische activiteiten landinwaarts verplaatsen? SWECO (2021) heeft zeer recent nog gewezen op de noodzaak om bij investeringsbeslissingen meer rekening te houden met de scenario's voor zeespiegelstijging.

Na drie droge zomers op rij staat het vraagstuk van droogte en waterschaarste hoog op de agenda van waterbeheerders. Hoewel de problematiek onder deskundigen natuurlijk al veel langer bekend was en hier eerder al gezaghebbende rapporten over zijn verschenen (denk aan de trits 'vasthouden, bergen, afvoeren' uit het rapport van de Commissie Waterbeheer 21e eeuw (Tielrooij et al. 2000)), zijn deze droge zomers een 'window of opportunity' gebleken die kon worden benut om beleid en de uitvoering daarvan in een stroomversnelling te brengen. Waar de filosofie van het Deltaprogramma is dat we nu eens, anders dan in de geschiedenis, een watersnoodramp willen voorkomen in plaats van daarop te reageren, zien we bij de problematiek van droogte wel degelijk ook reactief beleid. Als gevolg van de extreme droogtes worden nu diverse extra beleidsinspanningen gedaan. Het vraagstuk van verdroging kan deels worden opgelost met behulp van allerhande innovaties, zoals een verbetering van de bodemstructuur of de ontwikkeling van klimaatadaptieve drainage, maar deskundigen zijn het er over eens dat we het daar niet mee gaan redden. Om ons aan droogte te kunnen aanpassen moet er ook meer ruimte komen voor waterberging en het landgebruik soms worden aangepast aan de beschikbaarheid van zoetwater.

Tenslotte, als derde belangrijke uitdaging, de verbetering van de waterkwaliteit en het herstel van waterecosystemen. Het OECD-rapport beschrijft de pragmatische implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water en benoemt als risico dat Nederland door de EU tot de orde zal worden geroepen. Het is duidelijk dat we grote moeite hebben om de KRW doelstellingen in 2027 te halen. Met name de diffuse

verontreiniging vanuit de landbouw is ondanks de vele inspanningen een groot probleem. Het OECD-rapport is hier overigens niet heel consequent. Waar het succes van het waterbeheer aan de ene kant wordt afgemeten aan het feit dat ons waterbeheer in staat is een internationaal zeer competitieve landbouwsector te faciliteren, beschrijft het elders de grote problemen die het waterbeheer ondervindt van diezelfde intensieve landbouw.

Bovenstaande uitdagingen laten niet alleen zien dat de waterproblemen in Nederland vanwege klimaatverandering en ruimtelijke ontwikkelingen in de toekomst alleen maar groter worden, maar ook dat de sleutel tot de oplossing van deze problemen moet worden gezocht op andere beleidsterreinen dan het waterbeheer, zoals de ruimtelijke ordening en het landbouwbeleid.

Sterke instituties voor waterbeheer als fundament

Nederland kent ijzersterke instituties voor het waterbeheer. Deze zijn goed beschreven in het OECD-rapport. De waterschappen als functioneel bestuur zijn misschien wel de belangrijkste succesformule. Waterbeheer in Nederland is van constitutioneel belang (Toonen et al. 2006). Zonder hoogwaterbescherming en een goed peilbeheer is ons delta immers niet bewoonbaar. De belangrijkste meerwaarde van de waterschappen is dat ze een eigen heffing hebben om hun werkzaamheden mee te kunnen bekostigen. Het belang daarvan staat buiten kijf. Door deze specifieke bevoegdheid bestaat er een institutionele borging dat voldoende financiële middelen beschikbaar zijn om de noodzakelijke waterstaatkundige taken te kunnen uitvoeren, ook in tijden van economische crisis, wanneer elders bezuinigd moet worden. Waar andere beleidssectoren, bijvoorbeeld binnen een gemeente of provincie, met elkaar moeten concurreren om de schaarse middelen, verkeren waterschappen in de luxe positie dat ze dat niet hoeven. Deze bijzondere positie schept natuurlijk een verplichting om efficiënt en effectief te werken. Ook het aan het Deltaprogramma gekoppelde Deltafonds draagt bij aan de continuïteit van beschikbare middelen, maar het feit dat daar als gevolg

van de financiële crisis op is bezuinigd, bewijst dat het waterschapsbestel en de waterschapsheffing nog steeds de beste borging zijn. Een andere belangrijke meerwaarde van ons functionele waterschapsbestuur is dat op die manier is geborgd dat het waterbelang indien nodig, expliciet aan de orde kan worden gesteld, bijvoorbeeld in ruimtelijke afwegingen. Er is immers altijd een organisatie die het belang van een goed waterbeheer behartigt.

In de wetenschappelijk literatuur over instituties wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen institutionele passendheid ('institutional fit') en institutioneel samenspel ('institutional interplay') (Young 2002). Bij institutionele passendheid gaat het om de vraag of de instituties passen bij de aard en schaal van het vraagstuk. Omdat de Nederlandse waterschappen grotendeels zijn georganiseerd op basis van de grenzen van deelstroomgebieden, is de institutionele passendheid goed. Voor doelbereiking is institutioneel samenspel echter minstens zo belangrijk.

Het belang van institutioneel samenspel en integraal omgevingsbeleid

Ondanks onze ijzersterke waterinstituties is het, vanwege de eerder geschetste afhankelijkheden, nog maar de vraag of onze water governance voldoende is toegerust om ons goed te kunnen aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering. Is het daarvoor benodigde institutionele samenspel wel goed genoeg georganiseerd? Bieden bestaande instituties bijvoorbeeld voldoende zekerheid dat de 1 miljoen nieuwe woningen die moeten worden gebouwd niet terechtkomen op de plekken die we in de toekomst juist nodig hebben om water te bergen? In het OECD-rapport wordt de casus Westergouwe aangehaald als vanuit waterveiligheidsperspectief omstreden stedelijke ontwikkeling. Hoe voorkomen we nieuwe 'Westergouwes' in de toekomst? En is onze huidige water governance voldoende in staat om er voor te zorgen dat de ruimtelijke inrichting op termijn goed wordt afgestemd op de waterbeschikbaarheid in een gebied? Een goede ruimtelijke ordening lijkt de crux voor succesvolle adaptatie. Net als de noodzaak om water langer vast te houden is ook dat geen nieuwe constatering. Ook in het

OECD-rapport werd al op diverse plekken gewezen op deze afhankelijkheden. Als gevolg van klimaatverandering en verdere verstedelijking worden deze afhankelijkheden alleen maar groter.

De Nationale Omgevingsvisie (NOVI) getuigt gelukkig van besef van deze afhankelijkheden (Rijksoverheid 2020). Het is nog te vroeg om te bepalen of de NOVI waterbeheerders voldoende gaan helpen bij het realiseren van de benodigde ruimte voor water en de gewenste transitie van peil volgt functie naar functie volgt peil. Zo is de politieke en maatschappelijk druk om nu snel woningen te realiseren zo groot, dat de zorgvuldigheid van ruimtelijke afwegingen in het gedrang kan komen en woningen wellicht weer op de verkeerde plekken in het watersysteem worden gebouwd. In het OECD-rapport (2014) werd de suggestie gedaan om de watertoets meer verplichtend te maken, maar een goede ruimtelijk ordening betekent natuurlijk niet dat water het enige ordenende principe is. Er zijn veel meer belangen die moeten worden gewogen en transities die moeten worden gerealiseerd: de energietransitie, de biodiversiteitscrisis, de stikstofcrisis, de woningbouwopgave en, inderdaad, klimaatadaptatie en een goed waterbeheer. De verschillende daaruit voortvloeiende ruimteclaims moeten goed tegen elkaar worden afgewogen. Multi-functioneel ruimtegebruik is een oud begrip dat hier van nut kan zijn, maar natuurlijk zijn er ook ruimtelijke conflicten. Die moeten inzichtelijk worden gemaakt en opgelost. Daar ligt een belangrijke rol voor provincies en gemeenten, maar het is de vraag of dat voldoende is om de grote ruimtelijke transformaties die nodig zijn te kunnen realiseren. De roep om meer nationale regie op de ruimte wordt inmiddels steeds luider. De NOVI is een belangrijke eerste stap, maar niet voldoende. Die moet worden voorzien van een uitvoeringsprogramma met bijbehorende middelen, zodat op basis van een meer integraal perspectief kan worden gestuurd op ruimtelijke ontwikkelingen. Zodat niet alleen wordt ingezet op het zo snel en efficiënt mogelijk realiseren van 1 miljoen nieuwe woningen of op het zo snel en efficiënt mogelijk realiseren van de nieuwe waterveiligheidsnormen, maar dat ook op nationaal niveau goed wordt nagedacht over de vraag hoe die opgaven zich tot elkaar verhouden.

Slimme institutionele arrangementen

Het inmiddels historische voorbeeld van het programma Ruimte voor de Rivier laat de meerwaarde van een integrale in plaats van sectorale aanpak op rijksniveau goed zien. Het programma Ruimte voor de Rivier is positief geëvalueerd (Berenschot, 2018). Interessant in dit programma was dat op rijksniveau overeenstemming was bereikt over een dubbeldoelstelling, te weten vergroten van waterveiligheid én van ruimtelijke kwaliteit (Avoyan en Meijerink 2020). Dat betekent niet dat er geen conflicten waren. Er is heel wat gedoe geweest over de prioriteitsvolgorde van deze doelstellingen en er was ook maar een relatief klein budget beschikbaar gesteld voor ruimtelijke kwaliteit. En toch was dit een goed en effectief institutioneel arrangement. Terwijl ingenieurs doorrekenden tot welke waterstandsverlaging rivierverruimende maatregelen leiden, waren ruimtelijke ontwerpers bezig om te kijken hoe rivierverruiming kan worden gecombineerd met andere ruimtelijke functies en bijdragen aan een verbetering van het landschap. De spanning tussen enerzijds het snel, effectief en efficiënt bereiken van waterstandsverlaging en anderzijds het belang van integraliteit en een goede landschappelijke inpassing was bewust georganiseerd. Parallel daaraan was een door de provincies georganiseerd regionaal proces georganiseerd dat uitmondde in een zwaarwegend advies aan het rijk.

Dat is een ander arrangement dan dat van het hoogwaterbeschermingsprogramma waarin de ambitieuze dubbeldoelstelling is vervuld voor het motto 'sober en doelmatig'. Deze versmalling, die in het OECD-rapport nog niet aan de orde kwam, is ook bekritiseerd, onder andere door het College van Rijksadviseurs (2020). Hoewel het HWBP zwaar inzet op de realisatie van meekoppelkansen en er wel degelijk ook mooie integrale projecten worden voorbereid die bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit, is de insteek hier toch een andere. Het gaat om een investering van vele miljarden, maar anders dan in het project ruimte voor de rivier er is geen expliciete dubbeldoelstelling en heeft het rijk maar beperkt middelen beschikbaar gesteld voor het realiseren van integrale oplossingen en ruimtelijke kwaliteit. Het is de vraag of een sober en doelmatig dijkversterkingsprogramma de beste manier is om de

diverse opgaven waar we voor staan integraal aan te pakken. Ruimte voor de rivier was duur, dat klopt, maar het heeft samen met de NURG-gelden wel bijgedragen aan de realisatie van nieuwe riviernatuur, door mooie integrale plannen (Kuindersma et al. 2020). En die riviernatuur heeft wel geholpen om de biodiversiteit te verhogen. En lag daar ook niet een belangrijke maatschappelijke opgave?

Afgezien van het verlaten van die dubbelstelling is er een andere interessante wending. In het programma Ruimte voor de Rivier, genoemd in het OECD-rapport, zat nog een duidelijke voorkeursvolgorde, waarbij rivierverruiming de prioriteit had en technisch maatregelen, zoals dijkversterking, pas aan de orde kwamen als ruimtelijke echt niet mogelijk waren. Gezien de miljarden investeringen in dijkversterking om de nieuwe risiconormering te realiseren lijkt die filosofie deels verlaten. Natuurlijk zijn er lang niet overal goede alternatieven voor dijkversterking. Toch komt de vraag op of onder politieke en financiële druk misschien te veel wordt teruggегrepen op technische oplossingen in plaats van op maatregelen die de veerkracht van het watersysteem vergroten en hoe toekomstbestendig dat eigenlijk is. Het is opvallend dat in verschillende lange termijn visies, zoals panorama Nederland (College van Rijksadviseurs 2018) en Nederland in 2120 (WUR 2020) juist wel wordt ingezet op ruimte voor de rivier. Het nieuwe programma Integraal Rivier Management biedt wat dat betreft perspectief.

Droogte adaptatie

Voor het probleem van droogte is er iets vergelijkbaars aan de hand. Ook daar bestaat de neiging om te focussen op technische oplossingen, zoals klimaatadaptieve drainage, die het huidige landgebruik faciliteren in plaats van op een transitie naar een systeem waarin ruimtelijke functies en gebruik afhankelijk zijn van waterbeschikbaarheid. Natuurlijk zijn die technische oplossingen gemakkelijker te implementeren, omdat waterbeheerders dan minder afhankelijk zijn van de ruimtelijke ordening en de landbouw, maar zijn ze voldoende om een duurzaam watersysteem te realiseren? Ook hier vraagt goed waterbeheer om een integraal

perspectief waarin landbouw, natuur, ruimtelijke inrichting en waterbeheer in samenhang worden beschouwd. In het eindrapport van de beleidstafel droogte staat (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2019, p. 4): *“Een toekomstbestendige zoetwatervoorziening vergt ook klimaatbestendig land- en watergebruik. Niet altijd en overal kan voor alle watergebruikers en sectoren voldoende zoetwater van goede kwaliteit gegarandeerd worden. Zeker niet in die delen van Nederland waar geen wateraanvoer mogelijk is en in sommige verziltingsgevoelige gebieden. Op sommige plekken kan dat betekenen dat we ons landgebruik aan moeten passen aan de waterbeschikbaarheid. Dit vergt regionaal maatwerk in de ruimtelijke inrichting door provincies en gemeenten.”*. Dat is bepaald geen gemakkelijke opgave. Een van de knelpunten is dat kosten die in het waterbeheer moeten worden gemaakt niet altijd voldoende worden doorgerekend naar de gebruikers. Zo kunnen agrariërs veelal gratis grondwater onttrekken voor beregening. Een ander knelpunt is dat veel grondeigenaren nog steeds verwachten dat waterbeheerders de optimale waterhuishoudkundige condities creëren (‘peil volgt functie’), terwijl dat niet op alle plekken houdbaar is, zeker niet tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten.

Waterkwaliteit

Tenslotte de waterkwaliteitsproblematiek en ons onvermogen om de KRW-doelen te bereiken: ‘Het aandeel regionale wateren dat in 2027 voldoet, ligt per biologische norm tussen de 30 en 60 procent (van Gaalen et al. 2020, p. 7). Ook voor nutriënten zal niet overal aan de norm kunnen worden voldaan (Ibid.). Dat is geen fraai beeld voor een land met een internationale reputatie op het gebied van water governance. Net als voor waterveiligheid en droogte geldt ook hier dat waterbeheerders voor het bereiken van hun doelen in hoge mate afhankelijk zijn van andere beleidsdomeinen, zoals het landbouwbeleid. De aandacht die er nu is voor kringlooplandbouw en de nieuwe ambities voor de versterking van natuur als gevolg van de stikstofcrisis bieden gelukkig nieuwe kansen voor het waterbeheer. Recent onderzoek naar de sturingsvragen rondom de implementatie van de KRW brengt verschillende

stuuringsmogelijkheden in beeld om met deze afhankelijkheden om te gaan (Boezeman et al. 2019). Het onderzoek concludeert dat *“de landelijke overheid, bij zowel de evaluatie van de KRW als de herziening van het mestbeleid, extra aandacht zou moeten besteden aan aanvullende instrumenten om de KRW tot een succes te maken. Dit kan via het spoor van een meer regulatief gebiedsgericht landbouw- en waterbeleid, een heldere inzet bij een versterkte vrijwillige variant gericht op zelfsturing door de sector, een actieve opstelling bij mainstreaming bijvoorbeeld door verscherping van Europees landbouwbeleid, versterking van de ruimtelijke instrumenten en voorwaarden gekoppeld aan aanwijzingen in de Omgevingswet, of door combinaties hiervan”* (Ibid. p. 81). Een goed samenspel tussen waterbeheer, landbouwbeleid en de ruimtelijke ordening is ook hier de crux.

Conclusie

De sectorale waterinstituten, het functionele waterschapsbestuur en het Deltaprogramma en Deltafonds, zijn ijersterk. De paradox van de Nederlandse water governance is dat waterbeheerders ondanks deze ijersterke instituten voor het bereiken van hun doelen steeds afhankelijker worden van andere beleidsterreinen. Het is daarom nog maar de vraag of de huidige Nederlandse water governance ‘fit for the future’ is. Vanwege de klimaatverandering is het belangrijk om veerkrachtige watersystemen te realiseren. Dat kan niet alleen met technische maatregelen waarbij waterbeheerders hun afhankelijkheid van anderen nog enigszins kunnen beperken, maar vraagt in toenemende mate ook om ruimtelijke oplossingen en verandering van landgebruik en dus om institutioneel samenspel. Dat kan door slimme institutionele arrangementen, zoals in het project Ruimte voor de Rivier, maar daarvoor zijn ook omgevingsbeleid en regie op de ruimte nodig. De Nationale Omgevingsvisie (NOVI) is een belangrijke eerste stap, maar niet voldoende. Waar de instituten voor waterbeheer onverminderd sterk zijn, zijn die van de ruimtelijke ordening, in ieder geval op rijksniveau, ernstig verzwakt. Is de erosie van deze instituten misschien de achilleshiel van onze water governance?

SAMENVATTING

De uitdagingen waar het Nederlandse waterbeheer voor staat zijn moeilijk te overschatten. De lange termijnsenario's voor zeespiegelstijging en droogte spreken voor zich. Behalve deze gevolgen van klimaatverandering zijn er andere belangrijke uitdagingen: hoe verhoudt de ruimteclaim voor de bouw van een miljoen nieuwe woningen zich tot de benodigde ruimtelijke reserveringen voor het waterbeheer? En hoe kunnen de doelstellingen van de Europese Kaderrichtlijn water worden behaald in een klein land dat de tweede landbouwexporteur ter wereld is? Deze uitdagingen roepen de vraag op hoe toekomstbestendig het Nederlandse waterbeheer eigenlijk is. In deze bijdrage wordt betoogd dat het succes van het Nederlandse waterbeheer meer dan ooit afhankelijk is van ontwikkelingen op aanpalende beleidsterreinen, zoals de ruimtelijke ordening, het landbouwbeleid en het natuurbeleid, en van het vermogen om een integrale, sector-overstijgende, aanpak te realiseren. Dat vraagt niet alleen om een Deltaprogramma en sterke waterschappen, maar ook om institutioneel samenspel en een goed omgevingsbeleid.

Referenties

- Avoyan, E., S. Meijerink (2020): Cross-sector collaboration within Dutch flood risk governance: historical analysis of external triggers, *International Journal of Water Resources Development*, DOI: 10.1080/07900627.2019.1707070.
- Berenschot (2018) *Eindevaluatie Ruimte voor de Rivier. Sturen en ruimte geven*. Rapport in opdracht van Rijkswaterstaat.
- Boezeman, D., D. Liefferink, M. Wiering, (2019) *Nieuwe richtingen voor de implementatie van de Kaderrichtlijn Water. Regionale governance verschillen en sturingsvarianten voor de toekomst*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- College van Rijksadviseurs (2018) *Panorama Nederland*.
- College van Rijksadviseurs (2020) *Hoogwaterbeschermingsprogramma: van 'sober en doelmatig' naar 'slim en doelmatig'*.
- Gaalen, F. van, L. Osté, E. van Boekel (2020) *Nationale analyse waterkwaliteit. Onderdeel van de Delta-aanpak Waterkwaliteit*, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Haasnoot, M., J. Kwakkel, W. Walker, J. Maat (2013) *Dynamic adaptive policy pathways: A method for crafting robust decisions for a deeply uncertain world*. *Global Environmental Change*. 23. 10.1016/j.gloenvcha.2012.12.006.
- Haasnoot, M, F. Diermanse, J. Kwadijk, R. de Winter, G. Winter (2019) *Strategieën voor adaptatie aan hoge en versnelde zeespiegelstijging. Een verkenning*. Deltares rapport 11203724-004.
- Huitema, D., S. Meijerink (eds) (2014) *The Politics of River Basin Organisations, Coalitions, Institutional Design Choices and Consequences*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
- Kuindersma, W., E. de Wit - de Vries, F.G. Boonstra, M. Pleijte, D.A. Kamphorst (2020). *Het Nederlandse natuurbeleid in zijn institutionele context; Beschrijving en analyse van de interne en externe congruentie van het Nederlandse natuurbeleidsarrangement in relatie tot landbouwbeleid, waterbeleid (voor de grote rivieren) en recreatiebeleid (1975-2018)*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-technical report 187.
- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2019) *Nederland beter weerbaar tegen droogte. Eindrapportage Beleidstafel Droogte*.
- OECD (2014), *Water Governance in the Netherlands: Fit for the Future?*, OECD Studies on Water, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264102637-en>
- Rijksoverheid (2020) *Nationale Omgevingsvisie, Duurzaam perspectief voor onze leefomgeving*. Den Haag.
- SWECO (2021) *Ruimte voor de toekomst. Flexibel invullen van investeringsopgaven om effecten van zeespiegelstijging in de toekomst te kunnen opvangen*.
- Tielrooij, F., J. van Dijk, J. de Blécourt-Maas, A. van den Ende, G.A. Oosterbaan, H.J. Overbeek (2000) *Waterbeleid voor de 21e eeuw, advies van de Commissie Waterbeheer 21 eeuw*. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag.
- Toonen, T. A., S.S. Dijkstra, F. Van der Meer (2006). *Modernization and reform of Dutch waterboards: resilience or change?*. *Journal of Institutional Economics*, 2(02), 181-201.
- Wageningen University and Research (2020) *NL 2120, een natuurlijker toekomst voor Nederland in 2120*.
- Young, O. R. (2002). *The institutional dimension of environmental change: fit, interplay, and scale*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA.